

על האור והנועם שבתשובת אלול

התורה והמצוות

זהו מאמר על תשובה. תשובה למה?
תשובה לשאלה - מדוע חודש אלול והימים הנוראים, שאמורים להיות זמן של פגישה פנים אל פנים עם ה' יתברך מתוך אהבה ורחמים, הופכים לנו לפעמים לימים קשים ומתוחים?

פרק א. שאלה

אלול של התחדשות, זמן של תקווה. הפנים נשואות אל עבר שנה חדשה העומדת בפתח, והלב החדש תפילה לשנה טובה ומתוקה. תקוות וציפיות מתנערות מרבצן, ומסירות מעליהן את אבק היאוש והאכזבה, ושוב מתעורר האומץ לומר ש"אולי הפעם", אולי דווקא השנה מכל השנים, אולי כאן תמומש משאלת הלב.

וכשם שאלול הוא זמן של צפייה לעתיד, כך הוא עת לבוא חשבון עם העבר, שהוא זמן של התחדשות, כך הוא זמן של חתימה. הגיעה העת לסקור ולבחון את שחלף, לעיין בו מצדדיו השונים, לאמץ את הרצוי שבו, ולהרחיק את מה שהתגלה כשלילי. ואף מכאן מתחזקת האופטימיות בכל הנוגע לעתיד לבוא.

אך מעבר לכל, מעבר לחתימת העבר והתחדשות לקראת העתיד, אלול הוא זמן של קרבה, זמן של רענון היחסים שבינינו ובין ה' יתברך, זמן בו "אני לדודי דודי לי", עת דודים של אהבה, עת הסרת הבגדים הצואים וריצה אל המלך שבשדה¹, עת סליחה ומחילה, המכוונת לשוב ולגלות את שורש הקשר שבינינו ובינו.

1. ליקטו תורה לאדמו"ר הזקן פרשת ראה ל"ב עמודה ב'.

ואולם עם כל זה, לפעמים נדמה כי ציפיות לחוד ומציאות יום-יומית לחוד. במקום בו אמורות כל התקוות הללו להתממש עלולים למצוא מציאות שונה בתכלית. עושה רושם שברקע לחודש אלול, מאחורי החתירה לתיקון ולהתקדמות, שוררת לפעמים תחושה מרירה וקודרת למדי. זוהי "מועקת הצריך". צריך להשתנות, צריך להפסיק לחטוא, צריך לבקש סליחה ומחילה מה', צריך וצריך. הימים הללו, האמורים להיות ימים של פריחה ואור עלולים להפוך ל"ימים נוראים", אך תחת תחושת שחרור מן החטא, מתלווה אליהם תחושה של נטל וסבל, שרק מתגברת ככל שמתאמצים יותר "לעשות תשובה". בתחילה נדמה שהמועקה שפוגשים היא מכאוב החטא ושפתרונה הוא תשובה כנה, לפיכך מנסים להרבות בחשבון נפש ופשוט מעשים ותיקונים, להרבות בחיטוט בנבכי הפגם והקלקול, אך ככל שהחיטוט בפצעי החטא גובר, כן גובר הכאב, והתחושה המתעוררת היא של תסכול ומפח נפש. הרי באמת רציתי להיות טוב, באמת ובתמים ניסיתי לשפר ולתקן. הקשר שבינינו ובין ה' יתברך, אשר היה אמור להתהדק ולהתאמץ בימים הללו, הופך קשה ומייסר.

כדי לפתור את הפרדוקס ולהשיב את היחסים על כנם בריאים ומתוקנים, נדרש מאיתנו "לצלול" אל נבכי הנפש ולחשוף את היסודות ליחסינו עם ה' יתברך. אין זאת מלאכה קלה. המדובר הוא במחוזות נפשיים שהם עלומים וגנוזים, ושליפכך הם גם רגישים מאוד - טמונה בהם כל הערכתנו את עצמנו ועומק דימויינו העצמי, כשם ששם מצוי גם קישורנו בה' יתברך. על-כן, כדי לגשת אל אותם מקומות נדרש כאן עמל רב של חשיפת הרבדים הנעלמים והלא מוכרים שבנו, ויותר מכך - נדרש אומץ להביט נכוחה אל דמותנו הנשקפת במראה ולהישיר אליה מבט גם אם היא איננה נושאת חן. וכל זאת, כדי לשוב ולתקן תיקון אמיתי ועמוק, שכן ראשית יסוד התשובה היא "שישוב האדם אל עצמו, אל שורש נשמתו, ומיד ישוב אל הא-להים"². אמנם, כשמדובר בקשר בין שניים גם העיון בו מופיע משני פנים - מצד יחסנו אל עצמנו ומצד יחסנו אליו יתברך.

לנו בושת הפנים

כיצד תיראה בעיני עצמך לאחר פשפש יום-יומי בחטאי השנה החולפת? קול שופר קורא באזניך כל בוקר "חדש מעשיר, שפר מעשיר" - וכיצד אתה מרגיש כעת?! נקודת המוצא לתשובה כולה היא "לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים", ולמי פתחון פה לאחר קביעה נחרצת כל-כך?! נדמה שחשבון הנפש אינו מאוזן כלל ועיקר, ויותר מכך - נדמה שגם אינו אמור להיות כזה. תפקידו לחשוף עיון וקלון. האם חשבון נפש מדוקדק יותר יחזק את משקל המצוות והטוב

2. אורית התשובה ט"ו, ה.

או שמא יכריע יותר ויותר לצד הפגמים, יגלה עוד עבירה וחטא?! ייתכן ששנה שלמה עמלת לזקק את מידותיך ולעמוד לפני ה' מתוך שלמות מעשים ומצוות, ועם כל זה לעולם יהיה סיכום הכל דרישה נוספת לתיקון נוסף. לא, מה שהיה עד כה אינו מספק ואינו נדמה בעיני המלך. התאמץ, נסה שנית, אולי תוכל עוד להמתיק את גזר הדין. האין זה השדר העמוק ששרוי כאן?! הרי אין כאן כל חיזוקים חיוביים או טפיחה על השכם האומרת: "בסך הכל היית בסדר פרט ל...".

והתוצאה של חשבון נפש כזה? אמנם על פני השטח נראה כי העוונות ההולכים ומתגלים מתזקים את מעשי התשובה. במקום בו נתגלה פגם מנסים לתקן. ואולם בפנימיות הדברים רואים כי מאחורי ההקפדה והעשייה מתייסרת דמות מורכנת ראש. **על גלי תשובה שתוכנה הוא "לנו בושת פנים", נישא שדר נסתר, אך ברור לנפש היודעת נסותרות והוא - חוסר אמון!** יש כאן אצבע מאשימה הבאה בטרוניה ובתביעה כלפי מי שאנחנו, איננו רצויים ומקובלים לפני ה' ונדרש מאיתנו להחליף את דמותנו, להיות אחרים. ומה שאולי חמור מכל הוא, שבעומק הנפש מרגישים כי המצופה מאיתנו הוא שלא נעמוד בציפיות. הרי התוצאות ידועות מראש, אין כאן כל הפתעה, ובכל יום כיפורים מכים שוב ושוב על חטא.

הדין והחשבון החושפים עוונות ופגמים מעודדים דימוי עצמי נמוך ותסכול כבד מה'אני' שהתגלה כאן. לא נעים לומר אבל הכאב האמיתי מוסט מן החטא אל ההתייסרות מן הדמות העכורה שהועלתה באוב. אנו עסוקים בסופו של דבר בעצמנו תחת שתשומת הלב נתונה באהבה אל הדוד - ה' יתברך. מתגלה פה אוצר בלום לדכא את עצמך ולהפחית בערכך. אם רק תרצה תוכל להתבוסס עד אין-סוף בגועל ורחמים עצמיים.

אמנם, התהליכים הללו מתרחשים לרוב מתחת לפני המודע מבלי יכולת לבקוע בו סדק ולהתריע על המצוקה. ואילו מעל פני השטח עלול להתגלות תיקון מעשים שהוא אטום להתרחשויות ולצרכים הנפשיים, ולא עוד אלא שהוא מנסה להשקיט אותן באמרו כביכול 'נהג, מכאן ואילך אתאמץ עוד כהנה וכהנה בעשיית מצוות, ועל כן אין מקום לתסכול ומפח נפש'. דוגמה מפורסמת לדבר היא שבימי התשובה מרוכזים בתיקון דברים שבין אדם למקום, אך נוקשים וזעופי פנים בעניינים שבין אדם לחברו, וזאת מפני שמעדיפים להתעלם מן הרגשות למערכות יחסים ולהתרכז במעשים "של ממש".

והמעשים גופא, האמנם אלו נתקנים באמת? ייתכן שמספר שנים נחוש כי ההתקדמות המושגת מצדיקה את עצמה ומשמשת מענה של ממש לקושיות שהועלו, אך מה נאמר לאחר שלמרות

מתוך מר לבבנו אנו יודעים כי שורש החטא הרע שבנו נשאר כשהיה ורק פכים קטנים תוקנו, אך העיקר חסר מן הספר, כביכול היה כאן ריצוי שאין בו ממש, אשר לא רק שאינו מספק כי אם גם מצייר מקסם שווא של תיקון שאינו.

ועוד - הרי העידו חז"ל כי שלושה דברים, אין אדם ניצול מהם בכל יום - וכביכול יש כאן כניעה מראש, הודאה בחוסר היכולת לשוב בתשובה אמיתית ושלמה, הכוללת עימה קבלה לעתיד, שבה "יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם"³, כביכול נגזרה התשובה להיות חלקית ובלתי נרצית.

ומתוך כל זה - איזה מן קשר יכול להתפתח כאן? איזה מין "אני לדודי"? לא של כלה מקושטת כי אם של שפחה נחרפת המטונפת בעוונה.

מי א-להינו

ועדיין כל זה הוא רק צידו האחד וה"קל" של המטבע, שכן, כאמור, המשבר בקשר עם ה' מופיע משני הצדדים, מצידנו, אך גם מצד יחסינו עימו. לו היינו "מסוכסכים" עם עצמו בלבד, ניחא, אך בעומק הנפש האוחזת בתשובה שכזאת מהדהד צליל קשה ובלתי אפשרי, גם אם הוא כמעט ואינו נשמע לאוזן.

כיצד נראה בעיניך לאחר תשובת אלול מי שמצווה עליה, מי שקורא לך בקול שופר לשפר מעשיך שוב מדי שנה, מי שמוליך בדרך חתחתים ללא יעד שיאפשר לבוא בשעריו, ללא מטרה ישימה?! לו הייתה התביעה הזאת לתשובה אכן אפשרית, היא הייתה גם לגיטימית, אך לאחר תשובה כושלת מדי שנה מתעוררת תחושה קשה שהפגם אינו שרוי בנפש השבה כי אם בתשובה גופא. אם שוב ושוב נחתם הכל בכך שאנו הם הפגומים, מוכרח להיות כאן כשל כלשהו של ה"מערכת".

את השלמת הדברים לא היה בנו העוז לבטא במילים משלנו, ולפיכך אנו נזקקים כאן למילותיו של מרן הרב קוק זצ"ל:

"... המהות הא-לוהית כלולה בהמון, וגם ביחידים שהם ראויים להיות למאירי דרך להם, רק בתוך כוח תקיף שאין להמלט ממנו והכרח הוא להשתעבד אליו. כשבאים להשתעבד לעבודת א-לוהים על פני המצב הריקן הזה... אין גאוות א-לוהים מתגלה אז בתוך הנפש כי אם שפלות דמיונות פרועים, המציירים תכונה של איזו מציאות בדויה מטושטשת, מדולדלת וקצופה, שמבהלת את כל מאמין בה ומדכאת את רוחו,

3. רמב"ם הלכות תשובה פרק ב' הלכה ב'.

מטמטמת את הלב ומונעת את עדינות הנפש של האדם מלהתגבר, ועוקרת את הזיו הא-להי שבנשמתו. ואף אם יאמר כל היום כולו שאמונה זו היא בה' אחד, היא מילה ריקה שאין הנשמה יודעת ממנה כלום..."⁴

והנה נתהפך הבסיס לקשר מיסודו, ותחת הקירוב מאיימים לתפוס מקום ריחוק וניכור.

פרק ב. תשובה

צריך כאן "ראש חדש", תשובה מסוג שונה שתעורר הד אחר לגמרי בנפש, ותאיר את החודש הזה באור הראוי לו. הבעל-שם-טוב הקדוש העיד על עצמו כי נולד בח"י אלול כדי להחיות את אלול הקדרותי, ונדמה כי עדיין השאיר לנו מקום רב להתגדר בו.

ה"ראש" השונה הזה שנצרך כאן עוקר מעיקרו את המושג תשובה כעסוקה בראש ובראשונה במעשים. אמנם, אין הדבר בא לומר חלילה שלא נדרש תיקון מעשים דקדקני, אך בשום אופן הוא אינו היסוד שעליו עומדים. אדרבה, כאשר התשובה מתחילה ומסתיימת בו, הוא הוא היוצר את המצב העגום אשר תואר, שכן המעשים מנמיכים את הנשמה ומסיחים את דעתה ממה שחשוב באמת - קרבת ה' הטוב וגילוי הטוב האצור בנשמה. ייסורי התשובה הקלוקלת הם תוצאה ישירה של קשירת הנשמה בכבלי המעשה, וראשית התיקון היא התרת הקשר הזה. הנשמה אינה חיה ואינה פורחת על-יד? חשבון פרטני של מעשי העולם הזה כשהוא לבדו. הנטייה הטבעית לספור זכויות ועבירות אלו מול אלו עוסקת במבחן מספרי של רוב ומיעוט ומתעלמת מן האיכויות העומדות בבסיסן. הקריטריון המספרי אינו המרכז וודאי אינו מספק כאשר עוסקים בתכנים איכותיים כטוב מול רע. שני אלה אסורים לעולם להיערך ולהימדד אך ורק בכלים כמותיים, שכן בדיקה שכזאת אוחזת בטפל ומשיבה ידה מן העיקר.

אכן, לא רק לגבי הטוב והרע כן הוא כי אם כמעט תמיד העיקר הוא המיעוט ואילו הטפל הוא הרוב - וע"ע האדם בבעלי החיים, ישראל באומות, המוח באדם, הצמרת הפיקודית בצבא וכיו"ב. העיקר יונק את ממשותו מתוקף איכותו, ואילו הטפל נאחז במציאות מכוח כמותו (לולא היה כן, לו היה העיקר גם הרוב, לא הייתה לטפל כל יכולת קיום, והבחירה האנושית הייתה כלא הייתה). חשבון המעשים של אלול צריך להיוולד מתוך עומק אחר לגמרי, הוא צריך לפתוח בביקורת איכות, וביקורת כזאת תמצא לפניך עולם הפוך. כאשר זהו ה"ראש" הרי שהטוב מתבלט בחשיבותו כעיקר היחיד, ואילו הרע נצפה כטפל וכנטול כל תוקף וממשות.

4. אורית, זרעונים, ייסורים ממרקים קכ"ו.

"לא במעשים באנו לפניך"

ועדיין אין די בכך. עצם העיסוק במעשים, ולו מצד העיקר הטוב שבהם, גם הוא אינו מספיק כשבאים לדון בטיב הקשר שבינינו ובינו יתברך.

כדי לבוא חשבון עם עצמנו אנו משתמשים במעשים כמדד ומבחן לאישיות להעמיק לה ציון והערכה, ואולם אופן ההערכה הזה, שהוא בדרך-כלל הראשוני והטבעי לנו, אינו פשוט כלל וכלל. את מה מבקשים להעמיד למבחן? הלא את עצם האישיות, אך המקום הזה הוא סוד נעלם שאין יכולת לפגוש בו עצמו או לדעת אותו כפי שהוא⁵. המעשים, לעומת זאת, אותם מכירים היטב, הם גלויים וברורים ולכן משתמשים בהם כמעידים על האופי הפנימי העצמי. זהו מקום השבר וממנו התסכול. המעשים אינם יכולים לשמש נציג נאמן לאישיות האמיתית. מרגל במדינה זרה עסוק רוב זמנו בעשיית מעשים לטובת אותה מדינה והוא מתנהג בה כאזרח לכל דבר, אך ודאי לא יעלה על הדעת לזהות אותו על-פי מעשיו אלו.

כשמנסים להעריך את ה'אני' רק על-ידי מעשים, מפספסים את העיקר, והתחושה הזאת מחלחלת ומעכירה את התשובה. הקדרות והמרירות זועקות תוך תחושת החמצה גדולה, שברגעים שה' נמצא וקרוב לא מצליחים לגלות בפניו את פנימיות הלב וחפצו האמיתי, ותחת זאת עומדים לפניו בדמות של מסיכה.

מועקת אלול היא תולדת הנטייה לברר 'מה הם מעשיי - זכויות או עוונות?' ואולם כאן צריך שאלה שונה לחלוטין. כאן צריך לשאול, לא 'מה אני עושה', כי אם 'מי אני?' יואילו נא המעשים לפנות את מרכז תשומת הלב לאישיות הפועלת אותם. ולשאלה החדשה הזאת - 'מי אני?' - גם תשובה מסוג חדש, אותה ביטאו חז"ל בקביעתם הברורה - 'אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות'⁶. חז"ל קורעים מעל האישיות את המעשים הרעים, שהם זרים לה. גם אם המעשים נמצאו פגומים ומקולקלים, ואפילו אם אני עושה רע, עם כל זה לעולם התשובה לשאלה 'מי אני?' היא, טוב, ללא כל סייג או תנאי. מדבריהם עולה כי עוונות אינם בעיות עצמיות, כי אם "בעיות במימוש עצמי", פער בין הרצוי למצוי. וממילא, העיסוק במצוי, במעשים, רק מוסיף כאב ומונע את התשובה, שכן הוא לוחץ את הרצון האמיתי מלהופיע, דווקא במקום בו ניתנת לו ההזדמנות לכך. אלול הוא זמן חשיפה מחודשת של ה'אני' טרם ירידתו להתפרט ולבחור במעשים אלו או אחרים, זמן להופעת הרצון.

5. עיין אורות הקודש ג' קיט.
6. סוטה ג' ע"א.

הילד הרע שבי

אמנם, דווקא התסכול עליו דיברנו הוא שמעיד יותר מכל על הרצון העז להיות טוב באמת. המרירות והקדרות הן ביטוי של חוסר נחת מהאופן בו אני מתגלה, שכן אני רוצה להיות מי שאני, וכביכול מסתבכות הרגליים ומכשילות את עצמן. המדד האמיתי לגלות על-ידו את ה'אני' האמיתי הוא הרצון וההזדהות. בין הנשמה הטהורה ועלם המעשה פעורה תהום של חוסר יכולת מימוש והבעה, אך הכמיהה להיות טוב היא ביטוי נאמן וישיר של הנשמה בעצמה לפני הצורך לעבור את מסלול הייסורים של הצלחת היישום בעולם הזה. תשומת הלב לרצון הטוב מגבירה את כוחו של ה'אני', בונה תדמית נכונה, וחושפת את עצמיות האישיות בטהרתה. ומכאן עולה ש"היסוד הגדול (הוא) שהרצון הטוב הוא הכל, וכל הכשרונות שבעולם אינם אלא מילואיו".
ישנו "ילד רע" ששובר ומקלקל, שמפריע ומציק, אבל ברגע של כנות ותום לב הוא מנסה לומר: 'אמא, אבל אני באמת רוצה להיות ילד טוב'. ברגע הזה מגלה ילד את סודו הגדול, שגם בשעה שהוא שבר והציק במה שנראה בכוונה תחילה, גם אז הוא "אכל את עצמו" ועמד נבוך ותוהה מניין הגיע כל הרע הזה? זה לא הוא, זה "הילד הרע" שבו, וברגע זה של תום הוא מגלה עד כמה הוא אומלל מנוכחותו של "הילד הרע" הזה, מכך שמישהו זר ומנוכר לו הוא שמכוון את מעשיו. (ובסוד נוסף אנחנו, שאף יותר ממה שהילד מגלה את הסוד הזה לאימו הוא מגלה אותו לעצמו).

רגע כזה שווה את כל רגעי המשבר והמריבות, ויתרה מכך - הוא נוגע ואנושי יותר מכל הרגעים היפים. גם אם בעוד רגע הילד יחזור לסורו וישכח את דבריו, אין זה משנה, הדברים הללו אינם נערכים בשום צורה כלפי שאר הזמנים, כאן התגלה עצם הרצון הטוב ועצם האישיות, ומולם מאבדים הכמות והמעשה כל משמעות.

בקשת המחילה של הימים הנוראיים היא פניה אל ה' בתחינה כי ידלג מעבר לאישיות החיצונית אל הדמות האמיתית המתקיימת בתוכיות הלב. סליחה שבאה רק בעקבות השתנות חיצונית מעידה כי שום דבר לא נבקע באמת, ולא הייתה כל השתנות אמיתית. הן הסולח והן החוטא נשארו כשם שהיו ורק המעשים העומדים כמסך חוצץ ומפריע הם ששונו לכדי אפשרות של קשר חיצוני. ואולם באלול אני לדודי כפי שאני באמת מעל ומעבר לכל מעשיי, ועל כן אף דודי לי והוא שב להתבונן בדמותי האמיתית המסתתרת מבעד למסך העוונות. המפגש הוא מפגש של עצמיות ללא מתווכים. באלול מתעוררת היכולת להעמיק חדור אל עצם האישיות. הסכסוכים נפתרים מתוך היכולת להבין את כוונת בן הזוג ואת טוהר לבבו גם מעבר למילותיו המתעתעות או העלגות.

7. אורות התשובה ט' א'.

מעט טוב דוחה הרבה מן החושך

"וכן צריך האדם למצוא גם בעצמו, כי זה ידוע שצריך האדם להיזהר מאד להיות בשמחה תמיד ולהרחיק העצבות מאוד מאוד. ואפילו כשמתחיל להסתכל בעצמו ורואה שאין בו שום טוב, והוא מלא חטאים, ורוצה הבעל דבר להפילו על-ידי זה בעצבות ומראה שחורה, חס ושלום, אף-על-פי-כן אסור לו ליפול מזה, רק צריך לחפש ולמצוא בעצמו איזה מעט טוב, כי אין אפשר שלא עשה מימיו איזה מצוה או דבר טוב, ואף כשמתחיל להסתכל באותו הדבר שבקדושה שזכה לעשות, הוא גם כן מלא פצעים ואין בו מתום. היינו שרואה שגם המצווה והדבר שבקדושה שזכה לעשות, הוא גם כן מלא פניות זרות ופגמים הרבה, עם כל זה אין אפשר שלא יהיה באותה המצוה והדבר שבקדושה איזה מעט טוב, כי על כל פנים אין שהוא, על כל פנים היה איזה נקודה טובה במצוה והדבר טוב שעשה, כי צריך האדם לחפש ולבקש למצוא בעצמו עדיין מעט טוב, על-ידי זה הוא יוצא באמת מכף חובה לכף זכות ויוכל לשוב בתשובה, בבחינת "ועוד מעט ואין רשע והתבוננות על מקומו ואיננו" כנ"ל...

... ועל כן, על-ידי שאינו מניח להפיל את עצמו ומחיה את עצמו במה שמחפש ומבקש ומוצא בעצמו איזה נקודות טובות ומלקט ומברר אלו הנקודות טובות מתוך הרע והפסולת שבו וכו' כנ"ל, על-ידי זה נעשים ניגונים כנ"ל ואז הוא יכול להתפלל ולזמר ולהודות לה."

ליקוטי מוהר"ן רפב

במילים פשוטות ובהישרת המבט הכל-כך אופיינית לו מצליח ר' נחמן לתאר במילים מועטות את כל ה'תורות' הסבוכות שביארנו, והעיקר - להפוך אותן הלכה למעשה.

אמנם, ר' נחמן בוחר דווקא במעשים כחומר גלם ופתח לתשובה אמיתית. יש כאן לרפא מר במר, חשבון המעשים אחר העכיר את הרוח וגרם לנו לא להאמין בעצמנו, הוא הוא ישוב ויגלה את עצם הטוב. אכן ביארנו כי המעשים מסתירים את עצם הנשמה, אך בה בעת הם משמשים לה גם כלי ביטוי זרכו היא מובעת. כדוגמת הדיבור אשר מהווה מסך מסתיר ומאפיל על המחשבה אך בה בשעה משמש לה גם כלי ביטוי. כאשר מובנים המעשים באופן כזה, ניתן להביט בעדם אל עצם האישיות מבלי להיות כבול להופעתם החיצונית.

ר' נחמן אינו חושש מפני חשבון המצוות והעבירות, אדרבה, הוא "הולך עליו" ומבקש להרבות ולהוסיף בו, לערוך חשבון ישיר ונוקב, שאינו מכסה על פשעים. את כל התהליך המתוסכל שמחוסר ברירה אנו נאלצים להתמודד עימו בוחר ר' נחמן לעשות "לכתחילה!" כביכול הוא מבקש לנפץ אותם אל המראה ומכריח אותנו לעמוד עירום ועריה, חוטאים ופושעים. אם אתה רואה שהינך מלא חטאים, חפש בהם מעשה טוב, אך כשתמצא מעשה כזה, תעמיק ומן הסתם תגלה שגם הוא עכור כולו ואין בו מתום, ועל-כן המשך וחפש במעשה הזה נקודה

טובה, שאולי גם היא עדיין אינה מסופקת... אמנם את הכוח לעמוד בפני בור הרע הזה שנדמה שאין לו תחתית, יונק ר' נחמן מן היעד אליו הולך הכל, ממעט הטוב העתיד להתגלות ודווקא משום כך אין הוא בהול לאחוז בו. ר' נחמן אומר לאחוז בידו טוב ברור ומזוקק, שאדרבה, ככל שיותר נטיות של רע אובחנו בו, וממילא - ככל שילך הטוב וימעט - דווקא אז יגדל כוחו להפוך את האישיות על פיה, ולהריע ברורות כי "אני טוב", כולי, בהחלט מוחלט. ככל שהעיסוק בחשבון ירבה - ירבה השינוי. ככל שהטוב יקטן ויזוכך - המהפך יגדל.

אך כיצד מתרחש המהפך. להסביר את זאת אין כוח במילים. זוהי חווית המפגש עם הנשמה הטהורה שבי, אני כפי שאני באמת, משוחרר מכל נטיות חיצוניות שייסרו אותי עד כה. כשעומדים מול מבול המעשים הרעים, ומנגד נקודה אחת של מעט טוב, מתבהרת התמונה באחת והספיקות נמוגים, ממעמקי הנשמה עולה זעקה מרה למול כל הרע, ובעיטה והסתלקות ממנו מתוך סלידה ושאת נפש. קריאה ודאית יוצאת ממעמקים: 'זה לא אני, זה פשוט לא אני'. ואילו מעט הטוב מעורר געגועים ישנים, כיסופים מרוחקים, לגן-עדן האצור בנפש, שבו האהבה לכל הסובב אותי, לכל נוצר, לי בעצמי, ולבורא כל הנשמות. זהו האושר לפגוש מישהו טוב, טוב לי וטוב לעולם כולו, ולגלות ש"הילד הזה הוא אני..."

כשהאישיות נטועה בקרקע של אמון גדול בטוב שבה ועל הביטחון שהטוב הזה ממשי יותר מכל דבר אחר, מתאפשרת גם פריחה ולבלוב של ענפי המעשים. המנוחה ב'אני' הטוב שהופיע כאן איננה מערערת את ההקפדה על המעשים ואיננה נותנת מקום להתייחסות "סלחנית" כלפי החטא, כי אם מולידה את ההפך הגמור - "על-ידי זה... יוכל לשוב בתשובה". טבע הטוב להיטיב ועל כן הוא מבקש להתפשט על כל כוחות החיים. ההטבה על-ידי קיום מצוות, כמו גם בכל אופן אחר, היא מימוש והגשמה עצמית, חשיפה והוצאה לפועל של אמיתת הדמות. יכולת הבעה עצמית זאת נושאת עימה את האושר הגדול ביותר. כאשר גיליתי עד כמה אני טוב באמת, מיד אני מבקש להיטיב עם כל סביבתי, להיות טוב "בחוץ" כפי הטוב שחזיתי בפנים. ומן הצד השני - החטא הוא נכות ומוגבלות של כושר הביטוי ואין מסכנות גדולה ממנו, מעין אומללותו של צייר קטע, שהוא מלא ציורים פנימיים ואינו מסוגל להביע ולחלוק אותם עם אחרים.

דודי לי

מתיקון היחסים שביני ובין עצמי באים לנטוע גם מערכת יחסים חדשה עם ה' יתברך - "ואזי הוא יכול להתפלל ולשמר ולהודות לה"⁸. זהו הצד השני של התשובה, שכן כשם שהקושיה

8. ליקוטי מוהר"ן שם.

פנייתו אלינו נערכים מתוך רצון אמיתי של טוב ואהבה. אם לעיל ביארנו את אושר קיום המצוות כמימוש העצמי, וביטוי הטוב הפנימי, הרי שכאן מופיעות המצוות דווקא כפריצת גבולות ה'אני', כמעשים הפונים אל הזולת. אמנם, זהו גם אושרן של המצוות, האושר שבתשומת הלב המוענקת למישהו אחר "לעשות נחת רוח לבורא יתברך שמו". והחטא - זהו הכאב שבפגיעה, כביכול, במי שאוהב ואהוב ללא גבול.

תשובה שלמה

כעת נקשור את שתי הדרכים בהם הלכנו עד כה.

גילוי הטוב הפנימי האישי הוא זה שמאפשר לערוך הכרות מחודשת עם ה'. על-ידי שמוצאים עוד מעט טוב, על-ידי זה אפשר להתפלל ולומר ולהודות לה'. הפגישה עם עצמת הטוב המהדהד בנפש מביאה להכיר בו כמכריע, לא רק את האישיות הפרטית לטובה, כי אם את המציאות כולה. ועוד יותר מכך - בעומק, גילוי ה' בעצמו נהפך מכסא דין לכסא רחמים על-ידי אותו מעט טוב. **כל זמן שלא הכרנו את עצמנו באמת, כטובים וישרים, היה כאן פחד וכביכול חשדנות כלפי ה', אך מעתה מתעורר האמון שאכן הוא טוב ומטיב.**

נאמר זאת גם מכיוון שונה - כל זמן שלא קנה לו הטוב תוקף וממשות באישיות הפרטית לא היה כל מצע לקשר, שכן לא היה כוח באישיות הפרטית לעמוד בעצמאותה, ועל כן, המלך שהופיע יושב על כסא רם ונישא, נתפס מצידה כמאיים לבלע ולכלות, אולם עם ההשלמה העצמית והתיישבות הנפש בטוב שבה היא מוצאת את עצמה מסוגלת להשתתף בקשר כבת-ברית מבלי "להיבלע" בו.

התשובה אל הטוב שבנו, ויותר מכך אל טוב ה', היא עיקר תשובת אלול והיא החלק העמוק והמענג של התשובה. לגלות נקודה אמיתית של טוב שתקיה את האישיות כולה היא המלאכה הקשה, אך על-ידיה מתאפשרת הבאת המעשים אל תיקונם השלם. יתירה מכך - ברגע שזאת נחשפה הופך תיקון המעשים לדבר שבמילא.

על-ידי מעט הטוב הזה נתידה להתחדש שנה טובה ומתוקה של עבודת ה' אמיתית ובה מתוך בניית בנים אל בנים, אהבה ורצון טוב.

הופיעה משני פנים, כלפינו וכלפי ה', כך גם פתרונה. ואולם, ראשית נשוב ונעיין ביחסים עם ה' כפי שתוארו לעיל בטרם תיקונם, ובעיקר במה שעומד מאחוריהם.

השבר במערכת היחסים מתחיל ביסודות הרעועים עליהם היא נשענת. בעצם ה' מצטייר בעינינו כסוחר המציע לרבים את מרכולתו - יורה ומלקוש וכל טוב העולם הזה, ובעיקר - גן-עדן והעולם הבא. מערכת היחסים איתו היא מעין הסכם חוזי כתוב בתורה ובספרות ההלכה, המתאר בצורה קלה את החובות והזכויות - התנאים והדרכים לקבלת שכר, ומנגד - העונש. אין כל יחס נפשי בין סוחר ולקוח. התייחסותו של הסוחר היא אל התשלום הנדרש לו, והלקוח הוא האמצעי עבורו להשגת היעד. הנמשל הוא נורא - כאילו ה' זקוק ורוצה את המצוות שלנו תחת שירצה בנו. ומצידנו מתבטאים הדברים בכך שמעיינינו נתונים אל גן-העדן, אל השכר, ומחוסר ברירה אנו מקיימים מצוות בתשלום, על-מנת לקבל פרס.

גם אם ניתן "לחיות" עם ציור שכזה במשך שנה שלמה, כאשר מגיע אלול הדבר אינו אפשרי עוד. מערכת היחסים הכביכול שקולה הזאת נחשפת כחד צדדית ביותר, לאחר ששוב ושוב מוצאים את עצמנו מתחננים על נפשנו ונזקקים ל"הנחה" ומכירה בהקפה. אך יותר מכך - באלול נדרשים ליחסים של קרבה ואהבה עם מי שנתפס בעומק הנפש כמנוכר לה - ואת זאת היא אינה יכולה לסבול. כיצד מצטייר ה' בעת שעומדים למולו בתחינה שיחוס ויסלח? האם לא כאל זועם שמנסים לפייסו ולרצותו? ועל מה כועס ה' אם לא על תביעותיו שלא באו לידי סיפוק?!

ושוב - מ"ראש" כזה חייבים לברוח ולמצוא "ראש" חדש.

ה' איתנו, לטובתנו, בעדנו. רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות. לציווי ולחוב "נכות קיום" רק כמשרתים את התכלית הזאת. אסור להפוך את היוצרות. ה' מתגלה בראש ובראשונה כדוד אוהב לרעייתו, אשר מעייניו כולם נתונים לה. החטא מעורר קודם כל כאב, וה' השומע את תחנוני הסליחה מצויר קודם כל כממרר בכי. הוא בוכה על הרעיה שעזבה אותו, הוא בוכה על היחסים שנעכרו, והוא בוכה כי הוא אוהב אותה והוא רואה אותה מכאיבה לעצמה. "במסתרים תבכה נפשי מפני גוה... באותה שעה היה הקב"ה בוכה ואומר אוי לי על ביתי, בני היכן אתם, כהניי היכן אתם, אוהביי היכן אתם, מה אעשה לכם התריתי בכם ולא חזרתם בתשובה..."⁹

וגם כאן - מן השורש הבריא צומחים ענפים פורחים של מעשה. קיום מצוות ותיקון המעשים, ומצד שני - השכר והעונש, מוארים כעת באור של אכפתיות הדדית. הפניה אל ה', כמו גם

9. איכה רבה פתיחות כ"ד רבי יוחנן